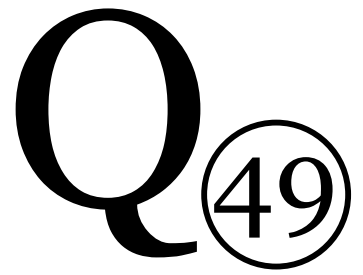

Q 49

pràctiques crítiques i emancipadores
en l'educació al llarg de la vida

A. Malysheva 2020

Quaderns d'Educació Contínua

pràctiques crítiques i emancipadores en l'educació al llarg de la vida

Editors

Iolanda Corella Llopis
i pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, María José Picher, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Manuela Fuentes Martínez, Lorena Ordiñana Pérez, Marta Malet Carol, Míla Grau Alepuz, Loles Martínez Cebrián, María Gabarda Riofrío, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piergiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piusi (UNIVR), Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés (IPF), Sebas Parra (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter

Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Ángel Marzo (UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando Marhuenda (UV), Fernando López Palma (UB), Licínio C. Lima (UMINHO), Colin Lankshear (JCU), Michele Knobel i (MSU), Francese Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez i (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimarães (UL), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mariola Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA), Eduardo Carbonero Martínez (epAlv), Magdalena Balle Garcia (CEPA Son Canals, Illes Balears), Maira Tavares Mendes (Universidade Estadual de Santa Cruz, UESB)

Correcció i traducció

Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació

gap

Quaderns d'Educació Contínua ☆ 49

Estiu 2023 · 18 €

Títol: El encuentro I
Autor: Angela Malysheva
Tècnica: Aquarel·la
Dimensions: 300x400 mm
Any: 2020

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa
Redacció, secretaria i administració:
C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016
ISSN: 2605-1796 (digital)
Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

carpeta

L'exploració de l'experiència com a pràctica emancipadora; límits, tensions i possibilitats

Clara Arbiol González • 5

Pràctica emancipadora crítica en l'educació al llarg de la vida (educació permanent)

Peter Mayo • 16

Itineraris històrics de l'Educació Popular en Amèrica Llatina: el seu cercle virtuós de política, cultura i pedagogies

Jorge Osorio Vargas • 22

Dimensió socialitzadora de les narratives a partir d'experiències i vivències de mares i pares

María Dolores Jurado Jiménez • 34

contínua

Què està en joc a les pràctiques "crítiques" i "emancipadores"? Reflexions des d'un materialisme pràctic

Antonio Benedito Casanova • 43

persones, territoris i experiències

Educació al llarg de la vida a Vallecas

Eduardo Cabornero Martínez • 65

Universitat al barri: una pràctica educativa d'educació ciutadana

Ángel Marzo Guarinos i Jessica Cabezas Alarcón • 76

Pinzellades de Murillo acolorixen l'educació permanent

Juan Carlos Bohórquez Márquez i Charo Bosch Rodríguez, • 83

Un projecte ApS per a reduir la bretxa digital de les persones majors

Ignacio Fernández Rull, Vicent Tortosa Edo i Francisco Fermín Mallén Broch, • 94

investigació

La consciència dual com element de la intervenció socioeducativa en Catalunya amb joves tutelats

Xavier Balart López • 105

arxiu

dialogica

Pràctiques crítiques i emancipadores d'educació permanent

Máira Tavares Mendes • 115

fotografies

Sebas Parra Nuño en acció 1 • 122

llibres

Miradas sobre la educació a lo largo de la vida. Investigaciones y experiencias

Ángel Marzo Guarinos • 131

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

editorial

La formació inicial i permanent, així com l'autoformació en exercici, del professorat valencià en general i, també, del professorat específic de les iniciatives públiques, socials, cooperatives... d'educació i formació de persones joves i adultes immerses a l'àmbit d'educació al llarg de la vida, com les últimes CONFITEAS han senyalat, és manifestament millorable, molt especialment, si les primeres sols posen l'èmfasi en qüestions relatives a l'especialització-domini de les didàctiques i/o dels assumptes de les tasques organitzatives curriculars, amerades per aportacions pretesament (in)novadores. Les segones sols atenen a les variables d'especialització específica, fent derivar aquestes com l'element bàsic del quefer educatiu-formatiu i ancorant les funcions de les persones educadores en una simple actuació de persones treballadores, sense objecte ni obra, aprofundint en l'aguda tendència cap l'ordinarietat d'aquest subsistema i, a més a més, produint un efecte de vasta ordenació-classificació i/o infantilització de les persones joves i adultes participants, independentment de la seua funció en el camp de pràctiques educatiu-formatiu, sociocultural i polític. Malament podran bastir-se i fer brotar pràctiques crítiques i emancipadores que busquen l'apoderament de la ciutadania en general i de les dones, joves, persones adultes... en particular.

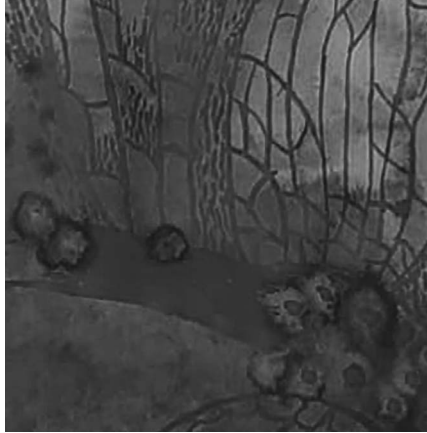
I l'autoformació en exercici de la professió-vocació educativa-formativa fa temps que, per diferents motius –la desfeta sociopolítica que travessa les últimes dècades del segle passat i les de l'evident segle XXI; la derrota sociocultural, complexa i ferotge, que creua les pràctiques educatives i socials dels últims 40 anys; les inacabables opressions: sexual, somàtica, racial, de classe...; etc.– és quasi absent dels 'establiments' educatius i formatius i, a més, en certa manera, sobreviu depenent d'ajudes, subvencions... que malauradament condicionen i/o determinen el seu caràcter viu i alliberador o, potser, subsisteixen en oasis institucionals, sociopúblics... o, com ja fa algun temps vàrem explicitar, en 'escoles de barri' que, cada vegada més, esdevenen 'escoles castells', aïllades tant de les comunitats –i de les seues gents– en les quals estan enclavades com de qualsevol projecte-programa-procés profundament alternatiu i antagonista, emancipador i ciutadà. I, per tant, amb una fonda debilitat operativa i sense cap possibilitat de promoure la germinació de llavors de llibertat, emancipació, crítica... i, d'aquesta manera, "es cau en la pura metodologia que subministra, per una banda, obrers aburgats i, per altra, intel·lectuals fràgils (neonoucentistes) que van d'acadèmics per la vida", com va escriure Joan Brossa.

Sí, a més, considerem que la classe (les classes), i també d'altres conceptes-perceptes-afectes claus com el sexe-gènere, el racisme, l'exploació-extractivisme de la natura i dels altres éssers vi-

vents... –així com els diversos corol·laris que comporten la instauració-aplicació de diverses dominacions i colonitzacions de cossos, territoris...– també han estat foragitats de la immensa majoria de les iniciatives institucionals, socials, sindicals... d'educació permanent i que, sols en algunes de les iniciatives educatives permanents-populars, plurals, diverses i antagonistes que, a peu d'obra, persisteixen en la seua activitat-obra de lectura i escriptura crítica-crítica del món.

Tal vegada, caldria reconsiderar que a les pràctiques educatives d'aprenentatge al llarg de la vida, la perspectiva-dinàmica antagonista, emancipadora... és absent. Unes vegades per no comparança, d'altres per l'intens soterrament en regles, disciplines-disciplinars, espais de tancament... i sempre marcades per les línies blaves demarcadores de l'autoritarisme de nou tipus, les dominacions-opressions, el sexisme, el racisme... més o menys adobat per les tecnologies dures i la mística consumista extremament espectadora i espectacular, especialment ara mateix que, com senyala Paul B. Preciado, entre d'altres, "estem passant d'una societat escrita a una societat ciber-oral, d'una societat orgànica a una societat digital, d'una economia industrial a una economia immaterial, d'una forma de control disciplinari i arquitectònic, a formes de control microprostètiques i mediàtic-cibernètiques".

Malgrat aquesta situació, ens cal reconstruir un xarxa policèntrica d'iniciatives educatives permanents-populars-feministes, que en l'actualitat ja estan en moviment [experienciació; cooperació i sanació; desaprenentatge; descodificació; cura i intervenció-aprenentatge...] que implementen les pràctiques diverses i plurals, reals, de crítica i emancipació minuciosament dissidents, antagonistes... en les quals hem de participar i posar dempeus actuacions contra la colonització i/o neutralització dels nostres cossos, les nostres ments, els nostres territoris... i produir allò social i real, inèdit, viable i en transició, d'una altra forma amb algunes noves estratègies [desidentificació, desnormalització, emancipació cognitiva, desmercantilització de les relacions socials, destitució de les pràctiques institucionalitzades de violència, hibridació antidisciplinària i antididàctica, col·lectivització i politització...] que fan imprescindible un canvi de paradigma –que vàrem començar a plantejar en 2003-2023– que: suscite sexualment i política: cooperació, solidaritat i antagonisme; que implique ecològicament i territorial: compromisos pel conjunt dels éssers vivents; que avive culturalment i social: relacions, convivialitats i cures inter éssers vivents;... És a dir, canvis profunds recombinats que sols "podran ser operats a través de pràctiques concretes de transformació micropolítica", com afirma Paul B. Preciado. **Nosaltres-estem-juntes-en-això.**

La conscientització política com a Eina per a la intervenció socioeducativa amb joves i adolescents tutelats

Xavier Balart López, doctorand en la Universitat de Girona

La consciència dual i la creació d'oprimits i d'opressors

La consciència podria arribar a tractar-se d'un element unitari si l'individu que la conté hagués desenvolupat la seva història en soledat i no hagués tingut la necessitat d'enfrontar aquesta mateixa consciència a la d'altres individus. Aquesta situació hauria suposat l'extinció del gènere humà en la seva totalitat. Ja trobem en Hegel la "dialèctica de l'amo i l'esclau" dins de la seva obra "Fenomenologia de l'esperit" (2017) la forma en què s'executa aquest enfrontament entre consciències.

En trobar-se dues consciències enfrontades, solament poden continuar conservant la seva plenitud i individualitat negant a l'oposat que tenen davant, és a dir, només es pot "ser" a través de l'altre. En aquest enfrontament solament una de les dues consciències pot sortir victoriosa, ja que la negativitat només permet "ser" davant del que no "és". Dins d'aquest conflicte no és possible eliminar l'altra consciència, pel fet que es necessita aquesta per poder "ser". En aquesta lluita, a manera de supervivència d'ambdues consciències, una queda sotmesa. En aquest moment la consciència sotmesa deixa de ser subjecte per convertir-se en objecte per a la consciència dominant, amb totes les implicacions que això comporta.

És a través d'aquest domini on neixen els opressors i els oprimits, on els primers disposaran dels resultats del treball i els segons, que seran els protago-

nistes de la transformació de la naturalesa, no disposaran dels fruits d'aquesta transformació. Mitjançant aquest procés es crea l'alienació que manté a ratlla les contradiccions que es van creant en aquesta consciència ja dual, provocant que els oprimits es representin o s'imaginin coses diferents de les que fan, no sent la consciència la que determina la vida, sinó la vida la que determina la consciència. (Barreiro, J., de Santa Ana, J., Cetrulo, R., Gilbert, V., 1974)

Podem veure com la configuració de la consciència es produeix a través de la praxi material, on la modificació de l'entorn, juntament amb la creació de la tècnica, permeten la creació d'un entorn de seguretat que promou la introspecció i la objectivació de la naturalesa, modificant-se així la relació entre individu-món. A l'estar al sistema capitalista la praxi material fortament impregnada de l'alienació, on l'oprimit no és el vertader autor espiritual de l'acció sinó que actua com a objecte (o consciència per a un altre), el propi món es veu objectivat i, per tant, modificat i dominat a imatge i semblança de l'opressor, sent la creació de la consciència de l'oprimit també dirigida cap a aquesta finalitat.

En aquest escenari, on la praxi material és configuradora de la consciència oprimida que conté a l'opressor, l'oprimit s'objectiva i es mostra com un "mitjà" en lloc de com un "fi" (Freire, P. 2019)

El fet de contenir a l'opressor dins de la mateixa consciència produeix que aquesta realitzi una sort de mediació amb l'entorn com consciència-per-a-un-altre, és a dir, com a objecte configurant la direcció dels actes, la naturalesa dels pensaments, els estàndards morals i de valor sota el prisma a mesura de l'opressor. Tenint com a model de mesura de totes les coses la figura de l'opressor, es produeix una negació de l'oprimit com ser, sent la seva vida, o bé un acte de servei a la producció en favor de l'opressor o bé una persecució de l'estatus d'opressor al seu torn, al concebre aquesta l'única manera de "ser".

En aquest punt, la consciència ja s'ha convertit en un fenomen dual, l'opressor habitarà en la consciència de l'oprimit impregnant d'aquesta manera l'existència del segon. D'aquesta manera la consciència condiciona la relació que manté el subjecte amb les altres consciències, amb els objectes i també la praxi mitjançant la qual la consciència es desenvolupa. Tenint en compte que aquesta mateixa praxi, la que manipula i transforma el món, és la que ha donat forma a les nostres societats i la que ha desenvolupat la cultura humana podem afirmar que ambdues han estat creades sota la dicotomia opressor-oprimit. La cultura, les estructures socials i tots els aparells ideològics mantenen i reproduïxen les condicions necessàries perquè els oprimits segueixin en aquesta mateixa posició, parasitant en ells la consciència de l'opressor. Només en la mesura en què es descobreixin allotjant a l'opressor podran contribuir a la construcció de la seva emancipació. Vivint la dualitat en la qual ser és assemblar-se a l'opressor, s'impossibilita aquesta emancipació (Freire, P., 2019).

Un exemple de com parasita l'opressor en l'oprimit, o com la dualitat de la consciència sotmet la part de la praxi com oprimit a la part mediada per la interpretació ideològica imposada per part de l'opressor i el sistema que el sustenta, el veiem en un exemple que esmenta Freire a "Pedagogia de l'oprimit" (2019) en parlar d'aquells pagesos que una vegada van aconseguir l'estatut de patrons van ser igual o més durs amb els seus antics companys que l'antic patró.

Aquí podem veure fins a quin punt impera la perspectiva de l'opressor en qualsevol mena de vivència i circumstància que viu l'oprimit. Pot resultar molt complicat treballar amb els oprimits com a tals quan les seves perspectives, ambicions i plans consisteixen a transformar-se en opressors, quan les barreres culturals i ideològiques persegueixen la reproducció cultural i l'acomodació, deixant als oprimits en una espècie de "standby" a l'espera d'una possible escalada de classe o bé limitant-los a l'acomodació que normalitza l'opressió.

En el "senso comune" de Gramsci podem veure com aquesta consciència, fragmentada en comptes de dual, regeix la interpretació que fan els subjectes de la realitat. Aquesta interpretació es dona mediada per la ideologia dominant que impera en la cultura. D'aquesta manera Gramsci (2016) ens mostra com els subalterns, encara vivint les seves vides en les condicions materials de la seva subalternitat, no són capaços d'interpretar el caire ideològic que té la seva existència limitada a aquesta mateixa subalternitat.

El manteniment del "status quo", la divisió social, sexual i internacional del treball i, en definitiva, la reproducció social i manteniment de les classes socials són les conseqüències immediates d'aquesta consciència dual que habita i configura a les classes socials més oprimides. La impossibilitat de trencar amb aquesta dicotomia impedeix que els oprimits es puguin reconèixer com a tals, situant la causa de la seva situació en fenòmens que no poden controlar, en causes que no són capaços de reconèixer i que a vegades poden semblar producte de forces invisibles, el que Freire (2019) anomena "consciència màgica", o en deficiències individuals que no tenen un arrelament estructural en les nostres societats i la nostra cultura. Aquesta impossibilitat de crear una escissió en la consciència impedeix que els oprimits es situïn com a subjecte polític capaç de transformar la situació mitjançant la seva praxi orientada a trencar amb la seva situació d'opressió.

Només una vegada trencada la barrera ideològica, és possible situar-se com a subjecte polític i lluitar per un canvi substancial en les condicions materials de la vida dels subjectes oprimits.

Oprimits, reproducció social i intervenció socioeducativa

Un cop vista l'estreta relació establerta entre la praxi, la configuració de la consciència, la construcció de la cultura i qualsevol creació humana en general, es pot de-

duir com la construcció del món on vivim i on ens desenvolupem ha estat construït a imatge i semblança d'aquells que han condicionat aquesta praxi. Aquest món disposa de diferents estructures i espais que permeten la reproducció d'aquesta situació, on la dicotomia opressor-oprimit es perpetua a través de les pràctiques que es donen dins d'aquestes estructures i espais. Com a exemple d'aquests tipus d'estructura trobem el codi penal i totes les institucions legislatives i punitives que s'hi aixequen al voltant, on com bé explica Lloyc Wacquant (2009), es castiga qualsevol mena d'activitat que permeti a les classes oprimides la subsistència o l'accés al capital sense haver de sotmetre's al sistema d'explotació capitalista. Un altre exemple de com funciona la maquinària de la reproducció social, la qual té com a objecte la constitució d'oprimits i opressors a partir de la praxi és el sistema educatiu.

La naturalesa reproductora d'aquest aparell ideològic (Althusser, L., 2014) ha sigut extensament estudiada per diferents corrents crítiques, les quals han situat en el punt de mira el sistema educatiu a través de diferents categories d'anàlisi com la cultura o la classe social. Algunes d'aquestes crítiques són les realitzades per Pierre Bourdieu & Jean Claude Passeron (2003) o per Bowles & Gintis (1985), també trobem la crítica referent al currículum ocult i la funció d'aquest de permetre entre els educands l'assimilació de pautes de comportament com és la diferenciació entre temps productiu- temps d'oci, l'obediència a través de l'estímul càstig-recompensa o la creació de subjectivitats autopercebudes com vàlides o invàlides, estretament lligades a l'èxit acadèmic i escolar (Apple, M., 2004) on es posa de manifest la disposició del sistema educatiu a la reproducció de la divisió de classes o la divisió social del treball.

La pregunta que ens hem de fer, quan ens referim als sistemes de tutela o d'intervenció socioeducativa, és si existeix també aquesta deriva tan marcada dins de tot el desenvolupament de les diferents institucions que es fan càrrec de joves en situacions de risc social o bé intervenen amb aquests un cop han abandonat les diferents institucions de tutela per part de l'Estat. Per tal de poder donar resposta a aquesta pregunta cal tenir en compte diferents premisses:

1. Així com el sistema penal exerceix un marcat paper en aquesta reproducció social i en la persecució i càstig de la pobresa, aquest sistema exerceix el que podem conèixer com l'esfera o figura masculina de l'Estat, sent l'esfera femenina, l'Estat d'Assistència Social (Wacquant, L., 2009), la qual seguint la mateixa lògica també tindrà un fort caràcter de penalització i reproducció de les situacions caracteritzades per la pobresa i la subalternitat.
2. Si la perpetuació de les situacions de desigualtat social i la consegüent reproducció social necessita una praxi opressora (Freire, P., 2019) per tal de poder configurar els diferents nivells de consciència oprimida que persegueixen els models de desenvolupament socialment determinats per a la subalternitat, cal fixar-se de manera especial en el tipus de praxi que es dona dins de les institucions de tutela.

3. Existeix una mediació entre la determinació social que promouen les pràctiques socioeducatives i el paper que han de desenvolupar dins del sistema productiu i social els educands. Es tracta normalment de joves que conformen un estrat exclòs de la vida productiva, el qual té diverses funcions dins del sistema de producció capitalista i formen part de l'esfera més marginal, però constitutiva del mateix funcionament del capitalisme (Deleuze, G., & Guattari, F., 1985) ja sigui com a massa social de pressió cap a les mal denominades classes mitjanes, com a exèrcit industrial de reserva o com a instrument de divisió social ajudant a promoure certa sensació d'instabilitat cap a la població productiva, formant l'imaginari d'allò que existeix fora de la dinàmica destructiva de la producció capitalista. Entre aquesta mediació entre les funcions socials que s'espera que exerceixin els joves i la intervenció socioeducativa que ha de promoure la integració social dels educands, trobem l'acomodació (Giroux, H., 1999). Aquesta acomodació com a equivalent a la funció del currículum ocult dins de l'educació formal, promou el desenvolupament d'habilitats, formes de relacionar-se, autopercepcions i aspiracions que limiten a aquests joves a l'acceptació de situacions precàries com a naturals i a la dependència regular o intermitent del sistema de la Seguretat Social.

La tipologia de llars d'origen dels joves que finalment són tutelats, així com el baix èxit d'integració (sent en la seva majoria aquesta integració en l'estrat més precari del sistema de producció) ha estat desenvolupat en les darreres dècades en diversos estudis i investigacions, estant aquestes llars marcades per la pobresa, la desatenció als infants, les situacions de violència o per la presència de tòxics (Fernández, J., Álvarez, E. & Bravo, A. 2003). Resulta alarmant el nombre de joves que han finalitzat el seu procés de tutela amb un baix índex d'ingressos, d'independència, de perpetuació de situacions de risc d'exclusió social o que segueixen, anys després, depenent del sistema d'assistència social.

Dins d'aquest escenari i amb les premisses anteriorment esmentades, podem començar a disseminar el paper que té la reproducció social dins de les pràctiques socioeducatives amb joves i adolescents, en especial, però no de forma exclusiva, d'aquells que formen o han format part del sistema de tutela per part de l'Estat. Els estudis que s'han enfocat en el procés o deriva dels joves ja han demostrat que es compleix aquesta reproducció social i acomodació donat el baix índex d'èxit i la perpetuació de situacions de vulnerabilitat o poca estabilitat, per tant, cal evidenciar quines són les pràctiques que fan funcionar aquest mecanisme de precarietat.

Ha de constituir un assumpte de compromís professional i polític per part de tots els agents que intervenim des del prisma socioeducatiu. Posar en evidència aquestes pràctiques i configurar espais on l'emancipació i la construcció d'experiències de pra-

xi permetin la presa de consciència com a grup exclòs que ha de prendre partit com a subjecte polític.

Un element d'alarma el trobem en les mateixes línies d'actuació manifestades i publicades per la DGAIÀ (Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència) on es mostra com a objectiu o línia d'intervenció la integració sociolaboral d'aquests joves i la millora de la capacitació per tal de desenvolupar aquest paper social i laboral. Un paper social i laboral que, com ja hem vist, destina aquests mateixos joves a la precarietat i on la introducció d'aquests joves dins del funcionament de les estructures socials, culturals i econòmiques imperants els determina a la reproducció de les situacions de desigualtat i de risc social, és a dir, al seu paper d'eterns oprimits.

La intervenció socioeducativa com a praxi alliberadora.

És possible configurar un model d'intervenció que tingui com a objectiu la constitució de subjectes polítics capaços d'analitzar i canviar les situacions de precarietat determinades per als educands a través de les estructures socials, econòmiques, culturals i productives. Aquest model alternatiu es recolza en el treball sobre la consciència dual, tenint per objectiu la creació d'una escissió en la mateixa a través del model dialògic freireà. Aquest procés de conscientització no està determinat com a metodologia tancada, concreta i tècnica (tot i existir un model d'alfabetització dialògica). No obstant ha de contenir alguns elements comuns que es van repetint durant la "Pedagogia de l'oprimit" (Freire, P., 2019) com ho són:

- Ha de partir del coneixement comú i immediat dels oprimits, això implica que ha de ser significatiu, la forma de desenvolupar la metodologia ha de sorgir de la quotidianitat, dels espais habitats de forma regular i comú i dels elements constitutius de la categoria d'oprimit. Un exemple il·lustratiu el trobem en l'ús de les mateixes institucions de tutela de menors enlloc d'un espai extern habilitat, o bé iniciar el procés a partir d'elements coneguts.
- Han de seguir la dialèctica praxi-reflexió-praxi. Ha de sorgir de les accions i praxi diàries, assumir la reflexió sobre els motius i causes d'aquest tipus de praxi, desenvolupar a través de la reflexió els motius i causes d'aquest tipus de praxi i desenvolupar a través de la reflexió una nova praxi. El desenvolupament d'una nova praxi emancipadora és el suport principal del treball de conscientització.
- La reflexió esdevé a través del diàleg, no es tracta d'una reflexió individual i realitzada de forma interior, es duu a terme a través del diàleg entre iguals, el mètode dialògic és el que promou la reflexió.
- El diàleg es dona entre iguals, la figura educativa no ha de situar-se sota cap mena de jerarquia.
- Es tracta d'una intervenció política, no s'ha d'abandonar la perspectiva de que partim d'un paradigma emancipador i, per tant, que tracta d'aconseguir

la politització dels elements que configuren als oprimits, promovent així que la nova praxi derivada de la reflexió sigui una praxi política.

A través de la revisió del model d'intervenció socioeducativa imperant sota el prisma freireà trobem resposta a diferents qüestions com: Quines potencialitats té la consciència dual en la intervenció socioeducativa amb joves que són o han estat tutelats? Com canvia la praxi socioeducativa tenint present la consciència dual en aquest context? Com canvia la praxi socioeducativa que té com a objectiu la conscientització política? Quins són els impactes de concebre la intervenció socioeducativa sota una perspectiva política en els models i institucions actuals d'intervenció?

El fet de concebre la intervenció socioeducativa sota la perspectiva de la conscientització política exerceix un canvi substancial en:

- Els espais: Aquests han de ser concebuts com espais que afavoreixin el diàleg, representin la praxi material opressora dels joves i permetin la reflexió i articulació de noves praxi alliberadores.
- La metodologia: Ha de construir-se en la dialèctica sorgida entre la situació d'opressió i la praxi material que la constitueix (tesis), la reflexió sobre aquesta situació opressiva a través del diàleg (antítesis) i la praxi material alliberadora (síntesi).
- Els objectius: A banda de contenir objectius dedicats a l'adquisició d'habilitats, al correcte desenvolupament d'habilitats socials i relacionals, a la gestió emocional i a l'adquisició de rutines d'ordre i higiene, esforç i constància, ha d'implicar també la perspectiva política. Aquests objectius són transversals i impliquen tot el procés i parts que el constitueixen. Els dividim en:
 - a) En referència al centre: És necessari afegir objectius que garanteixin l'articulació de l'espai com a espai de reflexió, que sigui una manifestació del context real social, que s'aproximi el més i millor que pugui a la realitat social immediata en la que hauran de defensar-se els educands. També és necessari afegir objectius que garanteixin la formació política de l'equip educatiu, si més no, el coneixement del mètode freireà, el desenvolupament dialògic i la pedagogia crítica.
 - b) En referència als educands:
 - b.1) Socio-familiar: Prendre consciència de les circumstàncies a la llar d'origen que tenen origen social. Validar el coneixement i capital cultural (Bourdieu & Passeron), d'origen i promoure la canalització alliberadora d'aquest capital cultural per a que no acabi generant resistències mal canalitzades.
 - b.2) Aprenentatge intel·lectual laboral: Promoure el coneixement crític del sistema educatiu i del mercat laboral. Identificar l'origen de les resistències sorgides en referència a la seva integració laboral o desenvolupament escolar. Aprendre mecanismes de revisió crítica dels coneixements.

- b.3) Vida quotidiana i oci: Identificar de manera crítica els motius dels dèficits presentats en aquest àmbit. Promoure generació de cultura des del propi coneixement dels educands (sent l'animació sociocultural la gran oblidada de l'Educació Social)
- b.4) Salut: Relacionar els mals hàbits amb la funció social d'aquests. Identificar els orígens estructurals de la socialització dels joves en la cultura del consum de tòxics.
- b.5) Unió dels eixos: Finalment és necessari, en última instància, teixir la relació entre totes aquestes esferes a simple vista separades i fer-les part indissoluble de la situació límit en la qual aquests joves es troben immersos.

Trobem, doncs, en la intervenció socioeducativa una arma de doble fulla. D'una banda, posicionada des d'una perspectiva tècnica, a favor de la consecució dels resultats esperats per part dels organismes que creen les polítiques socials, un agent de reproducció social i d'acomodació ocult sota una imatge de desenvolupament social, integració i lluita per l'emancipació d'aquells que es troben en una postura de vulnerabilitat i de risc d'exclusió social, res més allunyat de la realitat. Per altra banda, si enfoquem les possibilitats que ofereix aquesta disciplina des d'una perspectiva crítica, trobem en la intervenció socioeducativa l'eina per poder problematitzar aquestes situacions d'exclusió social, permetent espais de reflexió i de praxi política capaç de configurar subjectes capacitats d'una consciència crítica, que deixin de creure que la seva situació de desigualtat i exclusió social és deguda a carències individuals i siguin capaços de veure l'esfera col·lectiva de la seva situació, conformant-se com una part amb capacitat d'agència i, sobretot, amb l'autopercepció de què les seves vides també són valuoses per a poder ser viscudes amb dignitat, sent agents actius del canvi i de l'emancipació dels oprimits.

Referències bibliogràfiques

- ALTHUSSER, L. (2014). *On the reproduction of capitalism: Ideology and ideological state apparatuses*. Verso Books.
- APPLE, M. (2004). *Ideology and curriculum*. Routledge.
- BARREIRO, J. (1984). Educación popular y proceso de concientización (No. 371.3 B37).
- BARREIRO, J., de Santa Ana, J., Cetrulo, R., Gilbert, V. (1974) Conciencia y revolución : contribución al proceso de concientización del hombre en América Latina : ensayos sobre la pedagogía de Paulo Freire. Schapire Editor.
- BOURDIEU, P., & Passeron, J. C. (2003). *Herederos*. Siglo.
- BOWLES, S., & Gintis, H. (1985). *Instrucción escolar en la América capitalista: reforma educativa y las contradicciones de la vida económica*. Siglo XXI de España Editores.
- CREHAN, K. (2018). El sentido común en Gramsci: la desigualdad y sus narrativas. Ediciones Morata.

- DELEUZE, G., & Guattari, F. (1985): El antiedipo. *Buenos Aires, Madrid*.
- ETXEBERRIA BALERDI, F., Murua Cartón, H., Garmendia Larrañaga, J., & Arrieta Aranguren, E. (2012). Menores Inmigrantes No Acompañados (MENA) en Euskadi y Aquitania: elaboración y puesta en marcha de un Plan de Formación para Educadores/as y Responsables. *RES Revista de Educación Social, 15*, 1-28.
- FANON, F. (1974). *Dialéctica de la Liberación*. Pirata.
- FANON, F. (2018). *Los condenados de la tierra*. Txalaparta
- FERNÁNDEZ, J., Alvarez, E., & Bravo, A. (2003). Evaluación de resultados a largo plazo en acogimiento residencial de protección a la infancia. *Infancia y Aprendizaje, 26(2)*, 235-249.
- FLECHA, R., & Villarejo, B. (2015). Pedagogía crítica: un acercamiento al derecho real de la educación. *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social (RIEJS)*.
- FREIRE, P. (1998). Extensión o comunicación?: la concientización en el medio rural. Siglo XXI.
- FREIRE, P. (2019). Pedagogía del oprimido. Siglo XXI. [*Hi ha edició en català: Publicacions de l'Institut Paulo Freire. Xàtiva, 2006*]
- FREIRE, P. (2019). La educación como práctica de la libertad. Siglo xxi. [*Hi ha edició en català: Publicacions de l'Institut Paulo Freire. Xàtiva, 2008*]
- FUKUYAMA, F. (1994). El Capital Social. *Democracy, 5*, 4-17.
- GIROUX, H. (1999). Pedagogía crítica como proyecto de profecía ejemplar: cultura y política en el nuevo milenio. *La educación en el siglo XXI. Los retos del futuro inmediato*, 53-62.
- GIROUX, H. (1999). *Teoría y resistencia en educación: una pedagogía para la oposición*. Siglo XXI.
- GRAMSCI, A. (2016). Para la reforma moral e intelectual. Los libros de la catarata.
- GONZALVO, G. O. (1999). Características sociales y estado de salud de los menores que ingresan en Centros de Acogida. *An Esp Pediatr, 50*, 151-155.
- MARCUSE, H. (1969). *An essay on liberation (Vol. 319)*. Beacon Press.
- MARCUSE, H. (2017). *Razón y revolución*. Alianza editorial.
- MARTÍN, E., de Bustillo, M. D. C. M., Rodríguez, T., & Pérez, Y. (2008). De la residencia a la escuela: la integración social de los menores en acogimiento residencial con el grupo de iguales en el contexto escolar. *Psicothema, 20(3)*, 376-382.
- MCLAREN, P. (1989). *La vida en las escuelas: una introducción a la pedagogía crítica en los fundamentos de la educación*. Siglo xxi.
- MCLAREN, P., & Puiggrós, A. (1994). *Pedagogía crítica, resistencia cultural y la producción del deseo*. Buenos Aires: Aique Grupo Editor.
- MOROLLÓN, D. (2018). *Filosofía latinoamericana en la pedagogía de Paulo Freire (Vol. 20)*. Publicacions del Institut Paulo Freire, Xàtiva.
- RUÍZ, I. Á., & El Homrani, M. (2018). Diagnóstico de necesidades de menores en centros de protección e internamiento. *Praxis Pedagógica, 18(22)*, 1.
- SABATÉ TOMÀS, M., Sala Roca, J., & Arnau-Sabatés, L. (2017). Els CREI de Catalunya. Intervenció, perfil i evolució dels joves atesos.

- SALES I CAMPOS, A.(2014). *El delito de ser pobre: Una gestión neoliberal de la marginalidad*. Icaria Editorial.
- SANTOMÉ, J. T. (1991). *El curriculum oculto*. Ediciones Morata.
- SERRANO, G. P., Llamas, J. L. G., & Fernández-García, A. (2014). Fundamentos de la Pedagogía Social y de la Educación Social. *Interfaces científicas-Educação*, 3(1), 21-32.
- WACQUANT, L. (2009). Castigar a los pobres. *El gobierno neoliberal de la inseguridad social*. Barcelona: Gedisa.

Autor de la il·lustració: Valentín González

12 i 13 de juliol de 2023 · Xàtiva
CPFFA Francesc Bosch i Morata

Recreant pràctiques crítiques i emancipadores en l'educació al llarg de la vida

UNIVERSITAT
ID VALÈNCIA
Facultat de Ciències Socials

Associació de Persones
Adultes Participants
CPFFA FRANCESC BOSCH I MORATA

TAREPA - PV
Taller per a l'Acció Renovadora de l'Educació
Permanent d'Adults al País Valencià

